

Anetta Breczko¹

Prawo do godnej przyszłości oraz prawo do życia w czystym powietrzu w świetle wartości i zasad konstytucyjnych

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, środowisko naturalne, dobra osobiste, bezpieczeństwo ekologiczne, sprawiedliwość ekologiczna, prawo do czystego powietrza, prawo do godnej przyszłości

Keywords: sustainable development, natural environment, ecological security, personal rights, environmental justice, right to clean air, right to a future consistent with human dignity

Streszczenie

W artykule poruszona została kwestia prawa do godnej przyszłości i prawa do czystego środowiska. Ochrona środowiska jest jednym z elementów bezpieczeństwa ekologicznego. Działania służące zapewnieniu bezpieczeństwa ekologicznego oraz ochronie środowiska naturalnego mają charakter wielowymiarowy. Dotyczą nie tylko obowiązków władz publicznych, ale również silnie oddziałują na sferę praw i wolności jednostki. Prawo człowieka do środowiska o odpowiedniej jakości jest podstawowym prawem człowieka. Władze publiczne powinny dążyć do poprawy aktualnego stanu środowiska i programować jego dalszy rozwój tak, aby obecne i przyszłe pokolenia mogły wieść godne życie. Prawo do czystego powietrza należałoby interpretować jako dobro osobiste człowieka wynikające z wartości i zasad konstytucyjnych.

¹ ORCID ID: 0000-0003-4856-5396, doktor habilitowany, Katedra Nauk Historyczno-Prawnych, Teorii i Filozofii Prawa oraz Komparatystyki Prawniczej, Wydział Prawa, Uniwersytet w Białymstoku. E-mail: breczko@uwb.edu.pl.

Abstract**Right to a future consistent with human dignity and right to clean air in light of constitutional values and rules**

This article is concerned with the right to a future consistent with human dignity and the right to clean air. Environmental protection is one of the constituents of ecological security. Actions taken to ensure ecological security and protection of natural environment are multidimensional in character. They pertain to not only the duties of public authority but they also strongly affect the area of rights and liberties of an individual. The right to environment of adequate quality is a fundamental human right. Public authorities should strive to improve the present state of the environment and direct its subsequent development such that current as well as future generations can lead a dignified life. The right to clean air ought to be interpreted as a personal right resulting from constitutional values and rules.

✱

I. Wprowadzenie

Zagrożenia płynące z braku właściwej ochrony środowiska naturalnego stały się w XXI w. wyzwaniem globalnym². H. Skolimowski trafnie zauważył, że otwiera się nowy rozdział w historii: „Jest to rozdział ekologiczny. Domaga się go nasze poczucie odpowiedzialności. W głębszym sensie nie możemy być ludźmi, jeśli nie zawrzemy pokoju z naturą”³. Widoczne jest dziś z całą wyrazistością, że degradacja środowiska naturalnego zagraża zdrowiu i życiu człowieka. Potwierdza to Raport o stanie globalnego klimatu, przygotowany w 2020 r. przez Światową Organizację Meteorologiczną. Przedstawione w nim kluczowe wskaźniki klimatyczne (m.in.: średnia globalna temperatura oraz koncentracja CO₂ w atmosferze) wskazują na nasilanie się ekstremalnych zjawisk pogodowych⁴. Obecna sytuacja zmusza społeczność między-

² *Prawa człowieka a ochrona środowiska – wspólne wartości i wyzwania*, red. B. Gronowska, B. Rakoczy, J. Kapelańska-Pręgowska, K. Karpus, P. Sadoski, Toruń 2018.

³ H. Skolimowski, *Ocalić Ziemię. Świt filozofii ekologicznej*, Warszawa 1991, s. 31.

⁴ https://library.wmo.int/doc_num.php?explnum_id=10618 (26.06.2021).

narodową, a także władze poszczególnych państw, do radykalnych działań⁵. Upowszechnia się świadomość, że koszt bezczynności rośnie, zaś sprawa klimatu jest dobrem wspólnym, o które należy zadbać już teraz, aby nie doszło do zagłady ludzkości.

II. O dążeniu do uniwersalnego porozumienia w dziedzinie ochrony klimatu

W początkowej fazie drogi do uniwersalnego porozumienia w dziedzinie ochrony klimatu szczególną rolę odegrała Deklaracja Sztokholmska z 1972 r.⁶ i Deklaracja z Rio z 1992 r.⁷ W prawie Unii Europejskiej istotne znaczenie ma – w tym zakresie – art. 3 ust. 3 Traktatu o Unii Europejskiej i art. 191 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej⁸. Nie można również pominąć wagi dorobku orzeczniczego Europejskiego Trybunału Praw Człowieka⁹.

W drugiej dekadzie XXI w. nasiliło się dążenie do stworzenia takich regulacji, które umożliwią realne działania służące ochronie klimatu. Powszechne oczekiwania od lat związane były z ustaleniem planów obniżenia emisji dwutlenku węgla i ostatecznym doprowadzeniem do neutralności klimatycznej (tj. zeroemisyjności CO₂). Za pierwszy w historii uniwersalny i prawnie wiążący światowy konsensus w dziedzinie ochrony klimatu można uznać tzw. Porozumienie Paryskie zawarte w 2015 r.¹⁰ Szczególne znaczenie dla kolejnych

⁵ *Międzynarodowe prawo ochrony środowiska XXI wieku*, red. Z. Galicki, A. Gubrynowicz, Warszawa 2013.

⁶ <https://undocs.org/en/A/CONF.48/INF.5/rev.1> (26.06.2021).

⁷ <https://un.org/en/conferences/environment/rio1992> (26.06.2021).

⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2010:083:FULL&from=PL> (26.06.2021).

⁹ T. Jasudowicz, *Prawa człowieka a ochrona środowiska w ujęciu Europejskiego Komitetu Praw Socjalnych*, [w:] *Prawa człowieka a ochrona środowiska – wspólne wartości i wyzwania*, red. B. Gronowska, B. Rakoczy, J. Kapelańska-Pręgowska, K. Karpus, P. Sadoski, Toruń 2018, s. 119–126; M. Behenke, *Zanieczyszczenie środowiska jako naruszenie prawa do prywatności – refleksje na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, [w:] *Prawa człowieka a ochrona środowiska – wspólne wartości i wyzwania*, red. B. Gronowska, B. Rakoczy, J. Kapelańska-Pręgowska, K. Karpus, P. Sadoski, Toruń 2018, s. 11–21.

¹⁰ Wspomnieć należy, że przywódcy Unii Europejskiej już w 2019 r. na szczycie Rady Europejskiej uznali konieczność drastycznego ograniczenia emisji gazów cieplarnianych co najmniej 55% do 2030 r., by ostatecznie w 2050 r. osiągnąć zerowy bilans emisji węgla.

powszechnych ustaleń miał szczyt klimatyczny Organizacji Narodów Zjednoczonych, który odbył w kwietniu 2021 r. w Polsce.

III. Znaczenie zasad zrównoważonego rozwoju oraz sprawiedliwości ekologicznej w kształtowaniu się prawa klimatycznego

Treść prawa klimatycznego implikowana jest nie tylko naukowymi faktami, ale również doktrynalną dyskusją dotyczącą ochrony środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego¹¹. W Europie szczególne znaczenie w publicznej debacie odgrywa zasada zrównoważonego rozwoju. U jej podstawy leży założenie, że możliwe jest integralne połączenie trwałej poprawy jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń z poprawą stanu środowiska naturalnego¹². Wymaga to jednak pewnych przewartościowań w sposobie myślenia i zamiany celów rozwojowych z materialnych na niematerialne. Fundamentalne znaczenie ma usuwanie dysproporcji podziału dóbr środowiskowych¹³. Przewiduje się, że wprowadzenie zrównoważonego rozwoju w skali globalnej może być szansą dalszego prawidłowego rozwoju cywilizacyjnego¹⁴. Można skonstatować, że zrównoważony rozwój stał się swoistą „zasadą zasad” ochrony środowiska naturalnego w europejskim kręgu kulturowym¹⁵. Idea sprawiedliwości ekologicznej jest tu nieco mniej popularna, stanowiąc bezsprzecznie część polityki publicznej Stanów Zjednoczonych.

Zasada sprawiedliwości ekologicznej sprowadza się w uproszczeniu do zapewnienia równego dostępu do środowiska, które cechować ma określona ja-

¹¹ Z. Hull, *Podstawowe pytania współczesnej filozofii ekologii (eko-filozofii)*, [w:] *Filozofia wobec XXI wieku*, red. L. Gawor, Lublin 2004, s. 203–212; W. Tyburski, *Kierunki i stanowiska etyki środowiskowej*, [w:] *Filozofia wobec...*, s. 213–222.

¹² D. Kielczewski, *O pojęciu trwałego rozwoju*, „*Studia Ecologiae et Bioethicae*” 2003, nr 1, s. 341–365.

¹³ M. Nyka, *Partycypacyjne prawa w ochronie środowiska jako element podejścia ekosystemowego do ochrony środowiska Morza Bałtyckiego*, [w:] *Prawa człowieka...*, s. 281–301.

¹⁴ A. Skowroński, *Zrównoważony rozwój perspektywą postępu cywilizacyjnego*, „*Problemy Ekorozwoju*” 2006, t. 1, nr 2, s. 47–57.

¹⁵ T. Bojar-Fijałkowski, *Równe prawo do środowiska należytej jakości w założeniach sprawiedliwości ekologicznej*, [w:] *Prawa człowieka...*, s. 23.

kość¹⁶. Prawo do środowiska należytej jakości traktuje się jako istotny element praw człowieka, kładąc zarazem nacisk na konieczność partycypacji społecznej w jego ochronie. Niezbędnym składnikiem sprawiedliwości ekologicznej jest przestrzeganie przepisów prawnych. Chodzi o uwzględnianie zarówno litery (*lex*), jak i ducha prawa (*ius*). Dostęp i korzystanie z zasobów środowiska musi następować według reguł, które bądź to są bezpośrednio wyrażone w przepisach, bądź też dają się z nich wyinterpretować. Konieczne jest poszanowanie wartości konstytucyjnych i wynikających z nich zasad prawnych¹⁷.

Zgodzić należy się z opinią, że to właśnie założenia sprawiedliwości ekologicznej stanowią dobrą podstawę dla prawa do środowiska (czy szerzej – prawa klimatycznego). Sprawiedliwość ekologiczna wpisuje się bowiem w szeroką koncepcję współczesnego rozumienia praw człowieka. Tym samym wynikają z niej argumenty uzasadniające konieczność postrzegania prawa do czystego powietrza jako dobra osobistego z uwzględnieniem perspektywy międzygeneracyjnej.

Na gruncie ustaleń doktrynalnych dotyczących solidarności ekologicznej i zrównoważonego rozwoju wynika, że człowiek ma prawo do życia w godnych warunkach. Zauważyć należy, że godność człowieka stanowi „prewartość”, która jest źródłem wszystkich innych praw i wolności. Prawo do życia w godnych warunkach dotyczy więc również warunków środowiskowych. Nie można mówić o „godnych warunkach”, gdy powietrze jest tak zanieczyszczone, że zagraża życiu i zdrowiu ludzi. Prawo człowieka do życia w czystym powietrzu traktuje się więc jak element ogólnej koncepcji praw człowieka rozpatrywanej nie tylko w wymiarze wewnątrz-, ale i międzypokoleniowym. Prawo to zaczyna być kwalifikowane jako przynależne do praw o charakterze osobistym. Zanieczyszczenia środowiskowe oceniane są jako zaniedbania uniemożliwiające następnym pokoleniom „godną przyszłość”¹⁸. Tego typu tok myślenia widoczny jest już w orzecznictwie sądowym niektórych państw europejskich (np. w Niemczech). Stanie się zapewne coraz popularniejszy, zwa-

¹⁶ T. Bojar-Fijałkowski, op.cit., s. 23.

¹⁷ A. Habuda, *Nawiązanie do sprawiedliwości ekologicznej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego z zakresu ochrony środowiska*, [w:] *Sprawiedliwość ekologiczna w prawie i praktyce*, red. T. Bojar-Fijałkowski, Gdańsk 2016, s. 107.

¹⁸ J.S. Kierzkowska, *Prawo do powietrza wolnego od zanieczyszczeń z „niskiej emisji”*, [w:] *Prawa człowieka...*, s. 212.

żywszy na fakt, że ostatnie informacje na temat stanu globalnego klimatu są coraz bardziej niepokojące¹⁹.

IV. Ochrona klimatu z perspektywy solidarności międzypokoleniowej

Swoistym wyzwaniem dla bezpieczeństwa ekologicznego jest odpowiedzialność wobec przyszłych pokoleń. Symbolicznie określa to słynne powiedzenie rdzennych mieszkańców Ameryki Północnej, że człowiek nie odziedziczył Ziemi po swoich przodkach, tylko wypożyczył ją od wnuków²⁰. Władze publiczne muszą więc już dziś zadbać o przyszłe pokolenia, tak by za kilkanaście czy kilkadziesiąt lat mogły one wieść godne życie w środowisku należytej jakości.

Założenia koncepcji solidarności ekologicznej znalazły swoje odzwierciedlenie w treści orzeczenia niemieckiego Trybunału Konstytucyjnego z 29 kwietnia 2021 r. Trybunał ten stwierdził, że federalna ustawa o ochronie klimatu jest częściowo niezgodna z konstytucją. Dzisiejsze zaniedbania powodują bowiem, że żyjący tu i teraz, egzystują jednocześnie na koszt przyszłych generacji. W ostatecznym rezultacie spowoduje to istotne ograniczanie ich praw (np. prawa do godności, życia, zdrowia, wolności, prywatności i własności). Ochrona klimatu jest zatem absolutnie niezbędna do obrony wspólnych wartości konstytucyjnych²¹. Już teraz należy zatem zadbać o to, aby podział wolności nie był jednostronny, z widoczną niekorzyścią dla obecnego młodego pokolenia oraz pokoleń przyszłych. Sąd konstytucyjny z Karlsruhe uznał tym samym istnienie nowego prawa – prawa do godnej przyszłości (*right to a future consistent with human dignity*), które daje się wyinterpretować z konstytucji.

Z orzeczenia niemieckiego Trybunału Konstytucyjnego wynika wyraźnie nie tylko konieczność opracowania szczegółowego planu redukcji gazów

¹⁹ https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_Full_Report.pdf (15.08.2021).

²⁰ D. Kielczewski, *Aksjologiczne podstawy polityki ochrony środowiska*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2009, nr 23, s. 229–244.

²¹ https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2021/03/rs20210324_1bvr265618en.html (26.06.2021).

cieplarnianych po 2030 r., ale również próba redefinicji solidarności między-pokoleniowej. Na mocy konstytucji mają być chronione nie tylko wolności i prawa obywatelskie pokolenia rodziców, ale również ich dzieci i wnuków. Obecne pokolenie nie powinno żyć na kredyt, nie zważając na koszty klimatyczne i środowiskowe, które potem ponieść będą musieli młodszy.

V. Ochrona środowiska oraz bezpieczeństwo ekologiczne w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – praktyka i wyzwania normatywne

W Konstytucji RP środowisko stanowi wartość o szczególnym znaczeniu. Dbanie o jego stan zakwalifikowane zostało do fundamentalnych obowiązków konstytucyjnych. O aksjologicznej randze ochrony środowiska świadczy to, że dla takiej wartości możliwe jest nawet ograniczenie pozostałych wolności i praw (art. 31 ust. 3)²². W myśl art. 5 ustawy zasadniczej Polska zapewniać ma ochronę środowiska kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju²³. Zgodnie z art. 74 ust. 1 Konstytucji RP władze publiczne są zobowiązane do prowadzenia polityki gwarantującej zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego zarówno współczesnym, jak i przyszłym pokoleniom²⁴. Obowiązki władz w tym zakresie korespondują z konstytucyjnym prawem do informacji o stanie środowiska (art. 74 ust. 3). Wskazanie podmiotu uprawnionego do bezpieczeństwa ekologicznego przez oznaczenie go desygnatem w postaci słowa „każdy” (art. 86 Konstytucji RP), narzuca sposób interpretacji prawa do środowiska jako publicznego prawa podmiotowego.

Wydaje się, że samo pojęcie „bezpieczeństwa ekologicznego” powinno być – na gruncie konstytucji – rozumiane w sposób szeroki²⁵. Jego zapewnienie polega bowiem nie tylko na optymalnym gospodarowaniu zasobami przyrodniczymi, przeciwdziałaniu zagrożeniom i przywracaniu do stanu właściwego, ale również na rozwijaniu edukacji ekologicznej i wspieraniu obywateli

²² TK zwrócił na to uwagę w kilku orzeczeniach (K 20/00; K 23/05; P 32/05).

²³ Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

²⁴ TK wskazał na wieloaspektowość konstytucyjnego obowiązku zapewnienia przez państwo bezpieczeństwa ekologicznego (P 24/05).

²⁵ *Współczesne bezpieczeństwo ekologiczne*, red. M. Kubiak, M. Lipińska-Rzeszutek, Warszawa-Siedlce 2017.

przez władze publiczne. W praktyce bardzo istotne okazuje się również racjonalne rozstrzygnięcie dylematów pojawiających się na linii ekologia – ekonomia – nauka – polityka²⁶. Na ochronę środowiska w kontekście wykładni konstytucyjnej powinny się składać wszelkiego rodzaju działania, które z jednej strony będą nakierowane na niwelowanie niekorzystnych skutków rozwoju cywilizacyjnego, z drugiej zaś – posłużą zabezpieczeniu obecnego „stanu posiadania”. Dotyczy to również konieczności zapewnienia ludności mieszkającej na terytorium Polski dostępu do nieskażonego powietrza. Działania takie mają umożliwiać tworzenie „przyjaznych” warunków środowiskowych dla „współczesnych i przyszłych pokoleń”²⁷. Przepisy konstytucyjne dotyczące ochrony środowiska w Polsce mają pozytywny potencjał, wskazujący na ich perspektywiczne znaczenie. Można byłoby je interpretować na wzór wyznaczony przez niemiecki Trybunał Konstytucyjny. Ze wspomnianego art. 74 daje się wyprowadzić prawo do godnej przyszłości. Niestety, taki tok myślenia nie jest popularny w polskiej praktyce stosowania prawa. Potwierdzeniem tego jest niedawne orzeczenie polskiego Sądu Najwyższego.

Sąd Najwyższy w Polsce stanął w 2020 r. w obliczu konieczności rozstrzygnięcia, czy prawo do życia w czystym środowisku jest dobrem osobistym?²⁸ Dotyczyło to sprawy, która w pierwszej instancji była rozpatrywana przez Sąd Rejonowy w Rybniku. Powództwo zostało złożone przez Oliwera Palarza, działacza organizacji antysmogowej. Pozwał on Skarb Państwa (Ministerstwo Klimatu i Aktywów Państwowych) o naruszenie jego dóbr osobistych poprzez notoryczne przekraczanie normy jakości powietrza w miejscu zamieszkania. Domagał się 50 tys. zł. zadośćuczynienia. Aktywista podkreślał, że organy państwa przez wiele lat nie podejmowały skutecznych działań na rzecz ochrony powietrza, a potwierdzeniem tego jest wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 22 lutego 2018 r., w którym Trybunał uznał Polskę za winną naruszenia unijnej dyrektywy o jakości powietrza²⁹.

²⁶ *Fascynujące ścieżki filozofii prawa 2*, red. J. Zajadło, K. Zeidler, Warszawa 2021, s. 296.

²⁷ P. Korzeniowski, *Bezpieczeństwo ekologiczne jako instytucja prawna ochrony środowiska*, Łódź 2012, s. 173 i n.; idem, *Koncepcja normatywna przeciwdziałania zanieczyszczeniu*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2015, nr 1, s. 23–49.

²⁸ II CZP 27/20.

²⁹ C-336/16.

Powód podnosił również fakt, że nie może normalnie funkcjonować (wyjść na spacer, uprawiać sportu itp.) przez około 125 dni w roku, gdyż średnio przez taki okres przekroczone są normy jakości powietrza. Rybnicki sąd w maju 2018 r. oddalił powództwo uznając, że wskazane przez powoda prawo do życia w czystym środowisku nie jest dobrem osobistym. W konsekwencji nie można więc mówić o jego naruszeniu, a tym bardziej o zadośćuczynieniu.

Aktywista złożył zatem apelację do Sądu Okręgowego w Gliwicach. Podkreślał, że o ile przeciętny człowiek byłby w stanie zaakceptować okazjonalne ograniczenie swej aktywności z powodu zanieczyszczenia powietrza, to nie można tego odnieść do miasta, gdzie przynajmniej w okresie jesienno-zimowym zanieczyszczenie jest permanentne. Oznacza to, że dochodzi tam do naruszenia jego dóbr osobistych.

Pod koniec listopada 2019 r. gliwicki sąd rozpoznając sprawę zapowiedział skierowanie do Sądu Najwyższego pytania prawnego. Pytanie brzmiało: „Czy prawo do życia w czystym środowisku umożliwiającym oddychanie powietrzem atmosferycznym spełniającym standardy jakości określone w przepisach powszechnie obowiązującego prawa, w miejscach, w których osoba przebywa przez dłuższy czas, w szczególności w miejscu zamieszkania, stanowi dobro osobiste podlegające ochronie na podstawie art. 23 k.c. w zw. z art. 24 k.c. i art. 448 k.c.?”³⁰.

W uchwale z 28 maja 2021 r. Sąd Najwyższy orzekł, że chociaż prawo do oddychania powietrzem spełniającym normy w miejscu zamieszkania nie stanowi dobra osobistego, jednak dobra osobiste – takie jak np.: zdrowie, wolność lub prywatność – mogą być chronione w przypadku ich naruszenia z powodu działania środowiska niespełniającego ustanowionych norm. Te trzy utrwalone już w prawie polskim dobra dają bowiem podstawę do działań przeciwko naruszytelom środowiska. Jeśli działania takie są następstwem zaniedbań władzy, to od niej należy domagać się odszkodowania lub zadośćuczynienia. Uchwałę Sądu Najwyższego można określić jako „salomonowy wyrok”. Pomimo że prawo do oddychania czystym powietrzem nie zostało uznane za dobro osobiste, to jednak nie zamyka to drogi pokrzywdzonego do sądu³¹.

³⁰ <http://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-sn-odpowie-czy-prawo-do-czystego-powietrza-to-dobro-osobiste> (26.06.20210).

³¹ III CZP 27/20.

W reakcji na powyższe rozstrzygnięcie wniesione już zostało kolejne powództwo przeciw Skarbowi Państwa. Pięć osób skarży w nim, że polskie władze publiczne naruszają prawo, ponieważ aktywnie przyczyniają się do kryzysu klimatycznego i tym samym ich nie chronią. Powództwo dotyczy więc zaniechań środowiskowych wskutek bezczynności władzy. Pozywający nie żądają dla siebie żadnych odszkodowań. Domagają się od rządu podejmowania zdecydowanych działań na rzecz ochrony klimatu, m.in. osiągnięcia neutralności klimatycznej do 2042 r. i zredukowania emisji gazów cieplarnianych o 60% do 2030 r.

Można prognozować, że liczba ekologicznych pozwów i wyroków będzie rosła. Niewykluczone, że za kilkanaście czy kilkadziesiąt lat przedstawiciele następnych generacji będą pozywać państwo za brak możliwości oddychania czystym powietrzem, a więc naruszenia prawa do korzystania ze środowiska.

VI. Zakończenie

Problem celowości uznania praw do godnej przyszłości i czystego powietrza za prawa osobiste (postulat *de lege ferenda*) jest odrębny od kwestii obecnego statusu prawa do środowiska jako prawa człowieka (status *de lege lata*). Prawo do odpowiednich warunków życia w środowisku naturalnym powinno być gwarantowanym prawem osobistym. Środowisko jest bowiem wartością *res omnium*. Jego stan ma oczywisty wpływ na kondycję człowieka oraz korzystanie przez niego z całego spektrum praw i wolności. W sytuacji, gdy mieszka się w obszarze, w którym wartości emisyjne są wielokrotnie przekraczane nie jest to jednak możliwe. Życie w smogu należy więc ocenić jako „niegodne”. Co więcej, prawo do „godnego” życia to także prawo do takiej egzystencji, w której swoboda poruszania się pozwala na korzystanie w pełni ze wszystkich obszarów kraju we wszystkich porach roku. Obecnie żyjący są odpowiedzialni za ochronę środowiska nie tylko dla siebie samych. Ponoszą również moralną odpowiedzialność wobec przyszłych pokoleń. Szczególna jest przy tym odpowiedzialność władz publicznych, które powinny być surowo sankcjonowane za przyczynianie się do kryzysu klimatycznego i brak odpowiedniej aktywności (a tym bardziej bezczynność) w zakresie ochrony klimatu. To właśnie one są przecież zobligowane na gruncie konstytucji, by zapew-

nić godne życie w środowisku należytej jakości nie tylko obecnym, ale również i przyszłym generacjom. Twórca prawa w Polsce musi zagwarantować rzeczywiste bezpieczeństwo ekologiczne poprzez stworzenie odpowiednich regulacji prawnych – zgodnie z obowiązkami wynikającymi z umów międzynarodowych i prawa unijnego – z uwzględnieniem ustaleń nauki, możliwości technologicznych oraz założeń koncepcji zrównoważonego rozwoju, sprawiedliwości ekologicznej i solidarności międzypokoleniowej. Nie można również pomijać roli reguł pozajęzykowej wykładni przy stosowaniu prawa klimatycznego.

Literatura

- Behenke M., *Zanieczyszczenie środowiska jako naruszenie prawa do prywatności – refleksje na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, [w:] *Prawa człowieka a ochrona środowiska – wspólne wartości i wyzwania*, red. B. Gronowska, B. Rakoczy, J. Kapelańska-Pręgowska, K. Karpus, P. Sadoski, Toruń 2018.
- Bojar-Fijałkowski T., *Równe prawo do środowiska należytej jakości w założeniach sprawiedliwości ekologicznej*, [w:] *Prawa człowieka a ochrona środowiska – wspólne wartości i wyzwania*, red. B. Gronowska, B. Rakoczy, J. Kapelańska-Pręgowska, K. Karpus, P. Sadoski, Toruń 2018.
- Fascynujące ścieżki filozofii prawa 2*, red. J. Zajadło, K. Zeidler, Warszawa 2021.
- Habuda A., *Nawiązanie do sprawiedliwości ekologicznej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego z zakresu ochrony środowiska*, [w:] *Sprawiedliwość ekologiczna w prawie i praktyce*, red. T. Bojar-Fijałkowski, Gdańsk 2016.
- Hull Z., *Podstawowe pytania współczesnej filozofii ekologii (ekofilozofii)*, [w:] *Filozofia wobec XXI wieku*, red. L. Gawor, Lublin 2004.
- Jasudowicz T., *Prawa człowieka a ochrona środowiska w ujęciu Europejskiego Komitetu Praw Socjalnych*, [w:] *Prawa człowieka a ochrona środowiska – wspólne wartości i wyzwania*, red. B. Gronowska, B. Rakoczy, J. Kapelańska-Pręgowska, K. Karpus, P. Sadoski, Toruń 2018.
- Kielczewski D., *Aksjologiczne podstawy polityki ochrony środowiska*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2009, nr 23.
- Kielczewski D., *O pojęciu trwałego rozwoju*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 2003, nr 1.
- Kierzkowska J.S., *Prawo do powietrza wolnego od zanieczyszczeń z „niskiej emisji”*, [w:] *Prawa człowieka a ochrona środowiska – wspólne wartości i wyzwania*, red. B. Gronowska, B. Rakoczy, J. Kapelańska-Pręgowska, K. Karpus, P. Sadoski, Toruń 2018.

- Korzeniowski P., *Bezpieczeństwo ekologiczne jako instytucja prawna ochrony środowiska*, Łódź 2012.
- Korzeniowski P., *Koncepcja normatywna przeciwdziałania zanieczyszczeniu*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2015, nr 1.
- Nyka M., *Partycypacyjne prawa w ochronie środowiska jako element podejścia eko-systemowego do ochrony środowiska Morza Bałtyckiego*, [w:] *Prawa człowieka a ochrona środowiska – wspólne wartości i wyzwania*, red. B. Gronowska, B. Rakoczy, J. Kapelańska-Pręgowska, K. Karpus, P. Sadoski, Toruń 2018.
- Prawa człowieka a ochrona środowiska – wspólne wartości i wyzwania*, red. B. Gronowska, B. Rakoczy, J. Kapelańska-Pręgowska, K. Karpus, P. Sadoski, Toruń 2018.
- Skolimowski H., *Ocalić Ziemię. Świt filozofii ekologicznej*, Warszawa 1991.
- Skowroński A., *Zrównoważony rozwój perspektywą postępu cywilizacyjnego*, „Problemy Ekorozwoju” 2006, t. 1, nr 2.
- Tyburski W., *Kierunki i stanowiska etyki środowiskowej*, [w:] *Filozofia wobec XXI wieku*, red. L. Gawor, Lublin 2004.
- Współczesne bezpieczeństwo ekologiczne*, red. M. Kubiak, M. Lipińska-Rzeszutek, Warszawa-Siedlce 2017.